

Metternichtől Kissingerig és vissza

Kétszáz éve született Metternich kancellár. Élete nyitott könyv: levelezését nyolc kötetben adták ki, számos életrajz jelent meg róla, regényes is. Maurice Paléologue a kancellárnak három felesége mellett még hét szeretőjét tartja számon; valószínűleg több volt. Mindent megírtak róla és mindennek az ellenkezőjét: filozófus volt a bársonyszékben, mint a XVIII. század felvilágosodott zsarnokai (Heinrich von Srbik) és hazug volt, áruló, gyáva, ostoba, ahogy a liberálisok az abszolutistákat ábrázolni szokták (Victor Bibl). A lexikonok és történelemkönyvek fejezeteket szentelnek neki — nem lehet újat mondani róla.

De ha másfél évszázad elég is volt ahhoz, hogy lezáruljon a Metternich-kutatás, és negatív hősünk elfoglalja méltó helyét a reakció ismert alakjai között, az évfordulók arra is figyelmeztetnek, hogyan viszonyul a nagy ember a mi korunkhoz. Mert kortársaink között van, aki politikai eszményképek tekinteti „a forradalmak orvosá”-t, ahogy Metternichet nevezték, és világtörténelmet alakító tevékenységéből vonja le a nagyhatalmi diplomácia stratégiájának és taktikájának törvényszerűségeit. S aki a kancellárról terjedelmes könyvet írt még mint a Rockefeller-alapítvány tudományos munkatársa, az nem más, mint Henry A. Kissinger, az amerikai elnök nemzetbiztonsági kérdésekkel foglalkozó főtanácsadója. Azért az elnöké, mert a demokrata Kennedy éppen úgy kikérte tanácsait, mint a republikánus Nixon, akinek a jobb keze.

Pedig kevés a hasonlóság közöttük. Hollandia főkormányzójának fia, Klemens Lothar von Metternich-Winneburg, régi rajnai család sarja — bíborban született, Kissinger — Fürthben, ebben a bajor kisvárosban, éppen százötven évvel később, vagyis 1923-ban, amikor Hitler eredménytelenül kísérelt meg államcsínyt végrehajtani Münchenben. Zsidó szülei már a háború kitörése előtt kivándoroltak az Egyesült Államokba, fiuk a Harvard Egyetemen tanult, s a nemzetközi jogban és a hadi tudományokban képezte ki magát. Pályájuk kezdetén mégis mutatkozik annyi hasonlóság közöttük, hogy Metternich is elhagyta szülőföldjét, és Ausztria szolgálatába állott; egy évtizeden belül, a wagrami vereség után, 1809 nyarán már külügyminiszter. Kissinger tizenöt éves volt, amikor átkelt az óceánon. Metternich korában a diplomaták éppen olyan könnyen cseréltek hazát, mint a zsoldos katonák, hiszen a haza mai fogalma csak később alakult ki, a Metternichek akarata ellenére, a diplomácia nyelve pedig a francia volt, amelyen bármely tárgyalóasztal mellett megérthették egymást. Kissinger kozmopolitizmusa egészen más természetű: az olyan asszimilánsé, aki világméretben gondolkodik. Könyvét is angolul írta — *A World Restored* (1957). Németre *Grossmacht Diplomatie* címen fordították le (1962). Kissinger tehát tudományos kutatói pályáról tért át a politikaira, a Harvard Egyetem államigazgatási tanszékét cserélte fel a tanácsadói tisztséggel.

Metternich viszont „a diplomácia tudósa“-nak tartotta magát, szívesen foglalkozott természettudományokkal, különösen élete utolsó szakaszában, amikor Ferenc Józsefnek hivatalos minőség nélkül adott tanácsokat — 1859-ben bekövetkezett haláláig. Büszkén hangoztatta, hogy egyetemi tanárként is éppen úgy megállta volna a helyét, mint államférfi.

Ha származás és neveltetés, vérmérséklet és pályafutás tekintetében Metternich és Kissinger nem is hozható közös nevezőre, annál hasonlóbb a kor, amelyben tevékenységük kibontakozott, már amennyire történelmi korok egymáshoz hasonlók lehetnek. Napóleon negyedszázadon át folytatott háborúi után Európa békét kívánt, a béke pedig csak a négyhatalmi koalíció útján — bármilyen reakciós társaság is lett legyen az — volt biztosítható. Százharminc év múlva, két világháború után, most már nemcsak Európa, hanem öt kontinens óhajtott a nemzetközi együttműködés útján a békét. A Szent Szövetség, a Népszövetség, az Egyesült Nemzetek Szervezete mutatja azt az utat, amelyet a világ Metternichtől Kissingerig megtett. A béke a győztes politikája — mondotta Briand Locarnóban. Neki érdeke a status quo fenntartása, ő szervezi meg a kollektív biztonságot a győzelem folytán beállott helyzet megörökítésére. A békeszerződések aláírásának huszonegynéhányodik évében viszont már megértünk néhány lokális háborút, s a probléma azoknak a háborús gócnak a felszámolása, amelyek a népek békeakarata ellenére mégis hol itt, hol ott fellángolnak. Az ENSZ erre alkalmatlan, ezt csak a fegyveres hatalommal lefedezett diplomácia tudja véghezvinni. Ennek egyik képviselője Henry Kissinger, az amerikai szuperhatalom elnökének nemzetbiztonsági tanácsadója, aki mellett el is felejtjük, hogy hívják a külügyminisztert és a hadügyminisztert. A kérdés az: mit tanult Metternichtől?

A *Grossmacht Diplomatie* diplomácia-súlypontú történelmi munka, amelyben a háborúk csak mintegy könyvjelzőként fordulnak elő. Cselekménye abban a környezetben játszódik le, gyűléstermekben és báltermekben, amely iránt Bovaryné a kisvárosból annyira vágyódott. Maga a mű Európa történetének aránylag rövid, de mozgalmas szakaszát öleli fel: a koalíció létrejöttét Napóleon ellen, a bécsi kongresszust és a Szent Szövetség megalakulását (Nagy-Britannia részvétele nélkül), s a Napóleon második száműzetését követő nemzetközi kongresszusokat egész az 1822-ben tartott veronai találkozóig, amelynek előestéjén Castlereagh angol külügyminiszter öngyilkos lett. Castlereagh nálunk lord Londonderry néven ismeretes. Ő vetette meg a nemzetközi szerződések alapjait, Metternich szerzett nekik érvényt a kontinensen. Napóleon fellépésével ugyanis a XVIII. század biztonsági hálózata szétfoszlott, leveretése után pedig a nemzetközi együttműködés új rendszerét kellett kidolgozni, s ebben Anglia és Ausztria külügyérjei remekeltek.

Mindkettőjüknek sikerült sakkban tartaniuk I. Sándor orosz cárt, aki, amint átlépte birodalma határát, már nem volt az a fiatal liberális hős, akinek Tolsztoj leírja, hanem hatszázezer katonájával Európa rendőre akart lenni; diplomáciai tekintetben sikerült eljelentékteleníteniük a negyedik hatalmat, Poroszországot, amely tulajdonképpen csak a század második felében női ki magát nagyhatalommá. Bármennyire is felnagyítja Kissinger Castlereagh világtörténelmi jelentőségét, mint aki a kontinentális zárlat alá vett Angliát az európai szövetségek megkötésével kiemelte húszéves elszigeteltségéből, csodálata elsősorban mégis Metternich felé irányul. Metternich volt az, akinek sikerült a többi kontinentális nagyhatalom túlsúlyát leküzdve az erőviszonyokat úgy megváltoztatnia, hogy az Austerlitznél és Wagramnál tönkrevet Ausztria közvetítőként léphessen fel a birodalmak között. A könyv angol alcíme „a béke helyreállításáról“ beszél 1812 és 1822 között; a német alcím „Castlereagh és Metternich államművészetéről“. Ez utóbbi a helyes kifejezés.

Henry Kissinger

Kissinger nagyobb jelentőséget tulajdonít a nemzetközi politikában a személyiségnek, mint a marxizmus, felfogása közelebb áll a Carlyle-éhez, mint a Plehanovéhoz. Kevés történelmi korban csaptak össze olyan nagy egyének — úgy mond —, mint abban az évtizedben, amely Napóleon oroszországi veresége és a veronai kongresszus között eltelt. Amíg Napóleon virágjában volt, az országok sorsa a hódító akarattól vált függővé, s csak a francia államrendszerbe való beilleszkedés hozhatott biztonságot. A *grande armée* pusztulása arra készítette az európai államokat, hogy az erők egyensúlyán alapuló új nemzetközi rendet teremtsenek, amely elejét veszi az újabb agresszióknak, és pótolja a XVIII. század felbomlott szövetségi rendszerét. Ha Napóleon az erőhatalom embere volt, Sándor cárt minden erőmutogatás mellett bizonyos erkölcsi követelmények hangoztatása jellemezte. Napóleon csak a saját csizmája alatt tudta elképzelni Európa békéjét. Sándor cárt az isteni akarat földi letéteményesének tekintette magát, és a Szent Szövetség részére olyan nyilatkozattervet dolgozott ki, amelyről a különben eléggé szellemtelen Ferenc császár is azt mondta: nem tudja, hogy a minisztertanács előtt vagy a gyónatószékből olvassa-e fel.

Napóleonnal és Sándorral szemben Castlereagh elve az egyensúly volt különböző felfogású és rendszerű, de egyaránt békére és biztonságra vágyó hatalmak között, a Metterniché is az egyensúly, ha az egyes országok egyaránt elfogadják a dinasztikus elven alapuló abszolutizmus rendszerét. Kissinger egyaránt forradalmárnak tartja Napóleon és Sándort, mert mind a ketten saját akaratuknak megfelelően akarták átrendezni Európát. Az egyik hódító volt, a másik próféta. De a próféta igényei — teszi hozzá — néha éppen olyan rombolók lehetnek, mint a hódító követelése, mert mind a ketten teljhatalomra törekednek, az pedig uniformizálódáshoz vezet. A törvényes rendet tehát két oldalról fenyegeti veszély: a hódító és a próféta részéről. A hódító egyetemességre, a próféta öröklétre törekszik; az egyik az erőtlenség békéjére a másik mindenki üdvösségére.

Ez a gondolatmenet durván leegyszerűsítve azt jelenti, hogy a nemzetközi politika képviselői között vannak rendes és rendkívüli emberek, józan eszűek és bolondok, s jaj annak a kornak, amelyben az emberiség energiájának legjavát dúva-

dak megszelídítésére kell fordítania, legyenek azok hódítók, próféták, vagy mindkettő egy személyben. Kissinger óvakodik az aktualizálástól, de egy helyen mégis azt írja, hogy „Napóleon nem egészen az, mint Hitler, s Castlereagh sem, mint Churchill“. A szembeállítás mégiscsak arról árulkodik, hogy mikor Napóleonnal beszél, többé-kevésbé Hitlerre gondol, aki hódító volt, de magát prófétának tartotta. Castlereagh-nek a szigetországban meg nem értett koalíciós politikája pedig lépten-nyomon Churchillre emlékeztet, aki éppúgy a mérleg nyelve akart maradni a kontinentális hatalmak között, mint Castlereagh a bécsi kongresszus után. Kissingertől mégis távol áll minden olcsó névcsere, bár nyilvánvaló, hogy következtetéseit nemcsak a XIX., hanem a XX. század történelmi tanulságainak ismeretében vonja le. Típusokat szűr ki a történelem folyamatából, s megállapítja, hogy egyrészt az államférfi, másrészt a hódító és a próféta között a leglényegesebb különbség: az utóbbiak mindig az abszolútumra törekednek, nincsenek tekintettel az árnyalatokra, tagadják a történelmet. Nem kétséges, hogy Kissinger melyik oldalon áll. De mint jó emberismerő azt is tudja: az államférfinak bármikor felboríthatja valami a számítását. Különösen, ha a politikában a tömegek is szóhoz jutnak. Mert az embereknek — úgymond — nem az egyensúly, hanem az egyetemesség ad szárnyakat, nem a biztonság, hanem a halhatatlanság.

Az igazi államférfi — Kissinger szerint — arra törekszik, hogy az ihlet és a szervezet, a nagy kezdeményezések és a nemzetközi törvényesség között egyensúlyt teremtsen. Nem véletlen, hogy Castlereagh és Metternich a stabilitás emberei voltak, s a biztonságot az erők egyensúlyában keresték. A legyőzött ellenféllel szemben sem a bosszú vezette őket, hanem történelmi határai közé visszaszorítva akarták Franciaországot az „európai koncert“-be illeszteni. S ebben a forradalmat, Napóleont és a Bourbonokat egyaránt kiszolgáló Talleyrand-ban kitűnő társra találtak, mert neki sem voltak „elvei“. Metternichnek még külön oka is volt arra, hogy a status quo embere legyen, hogy rendszerében angol kollégájának elgondolásán túlmenően kapjon súlyt a legitimizmus. Az ok Ausztria földrajzi helyzete és belpolitikai szerkezete volt. A Habsburg-birodalom a Hannoveri dinasztia szigetországától eltérően Európa szívében foglalt helyet, nem a tengertől, hanem terjeszkedő szándékú szomszédoktól körülvéve. Azonkívül soknyelvű, soknemzetiségű állam volt, amelyet a dinasztikus elv és az akkor még izmos hűbéri rendszer tartott össze. Metternich tudta, hogy ennél többet már nem lehet elérni; minden lépés előre egy lépést *lefelé* jelentett volna a lejtőn. Kozmopolita és racionalista filozófiájától vezettetve hadsereget, rendőrséget és egyházat egyaránt készenlétben tartott kora uralkodó eszméi, a nacionalizmus és a liberalizmus ellen. Kossuth és Wesseleányi, Avram Iancu és Eftimie Murgu nemzedéke számára is ő volt a főellenség, a reakció atyamestere.

Diplomáciai sikerei fordított arányban álltak belpolitikai kudarcaival. Ő, aki a harcmezőn szenvedett csorbát azzal küszöbölte ki, hogy 1810-ben házasságközvetítőnek állott be császárlánának leánya, Mária Lujza és Napóleon közé, aki két év múlva ausztriai katonákat küldött Napóleon oldalán Oroszország ellen, de közben biztosította Napóleon ellenségeit, hogy a részvétel csak formális, a vereség után pedig közvetítőnek állott be, aki a táncoló bécsi kongresszuson halogató taktikájával a helyzet ura lett, s hagyta, hogy a visszatérő Napóleont az angolok és a poroszok verjék meg Waterloónál, aki a Szent Szövetségben Ausztria számára kulcspozíciót biztosított, és Európa kancellárjának nevezette magát, akit császára hercegi méltósággal ruházott fel, a nápolyi királyság hercegének, Spanyolország grandjának neveztetett ki, és megengedte, hogy családi címerébe belefoglalja az ausztriai és lotaringiai címet — a 48-as márciusi bécsi forradalom másnapján

menekülni volt kénytelen. Ezt még Kissinger is felrója neki. Metternich ismerte a belső erőviszonyokat — úgymond —, de ismereteit arra használta fel, hogy megpróbálja feltartóztatni a dolgok feltartóztathatatlan menetét ahelyett, hogy konstruktív formában hasznosította volna. „Neki, mint a tizennyolcadik század utolsó túlélőjének kellett bizonyítékot szolgáltatnia arra, milyen hamis a felvilágosodás egyik elve, amely úgy hangzik, hogy a tudás hatalom“ — írja Kissinger.

Az a Kissinger, akinek mind a két tanítómestere a belpolitikában bukott el: Castlereagh, mert nem akart tudomást venni róla, Metternich annak ellenére, hogy tudta, mennyire ellene fordultak a belpolitikai erőviszonyok. De Kissinger igyekszik számolni a belpolitikával is. Nem tartja véletlennek, hogy sok nemzet olyan ellen-szenvvel kíséri a külpolitika bizonyos értékeit; a nemzeteknek fáj az a tudat, hogy amit ők jogosnak tartanak, azt a külföld megkérdőjelezi. Kissinger egyenesen a klasszikus dráma hőiséhez hasonlítja az igazi államférfit, aki előre látja az eseményeket, de nem tudja megértetni magát kortársaival. A nemzetek csak a saját kárukon tanulnak, akkor győződnek meg a dolgok állásáról, amikor már késő tárgyalni. Az államférfinak azonban úgy kell cselekednie, mintha sejtése már ismeret, akarata valóság volna. Hidat kell vernie kortársainak tapasztalata és a saját meg-látása, a hagyomány és a jövő között. Ha túlságosan megelőzi nemzete tapasztala-tát, honfitársai nem értik meg, s úgy jár, mint Castlereagh. Ha politikáját saját nemzete tapasztalatára korlátozza, meddővé válik, mint Metternich.

És Kissingernek mégis van egy ütőkártyája, amelyet azokkal szemben játszik ki, akiknek Metternich nevét hallva ökölbe szorul a kezük, s akik a Szent Szö-vetséget szörnyszövetségnek nevezik: száz évre biztosította a békét! Mert igaz, hogy volt közben görög szabadságharc és júliusi forradalom, volt 1848 és 1871, de az a negyedszázados hadi állapot, amely Európát Napóleon alatt jellemezte, nem ismétlődött meg az első világháborúig. S az is Metternich és a Szent Szövetség mellett szól, hogy az első világháború után létesített hatalmi egyensúly is csak két évtizedig tartott. A második világháború óta már több idő telt el, s ezalatt a világ nemcsak az író, hanem a tárgyaló Kissingert is megismerte. Jelszava az volna: „Vissza Metternichhez“? Okosabb annál, mintsem hogy ezt mondaná. Mes-terét bírálva tiszteli, tárgyal hódítókkal és prófétákkal, nem békegalamb, a szőnyeg-bombázás is eszközei közé tartozik, de tudja, hol kell keresni a dolgok nyitját. Egy év leforgása alatt háromszor volt Pekingben, kétszer Moszkvában, tizen-kétszer Párizsban, egyszer Hanoi-ban, kétszer Tokióban, kétszer Saigonban. Ötven órát tárgyalt a kínai vezetőkkel, százötvenet az észak-vietnamiakkal, harmincat a Kremlben, s kiszámíthatatlan, hogy mennyit, főként telefonon, Nixon elnökkel. Munkabírása szinte határtalan: a munkagyűlések, munkaebédek, munkarepülések hőse. „Egy amerikai, aki meg akarja változtatni a világot“ — írják róla a nyu-gati lapok.

Mindent tud, amit egy diplomatának tudnia kell, azt is, hogy a tudás önma-gában nem elegendő — felhasználásában rejlik a diplomata művészete. Ezt Metter-nichhel kapcsolatban állapította meg. Kissinger tudja, hogy Metternich óta új té-nyező jelentkezett a nemzetközi politika színterén: a fejlődésükben gyarmati szín-ten visszafartott országok népének szabadságvágya.

Mikó Imre